

POVIJEST MAGIJE U EUROPI I HRVATSKOJ: Stare civilizacije i temelji magije koja se i danas koristi

AUTOR: DR. SC. DENIVER VUKELIĆ 23/08/2023, 20:49

Ilustracija / Bloga & misterije

Uspostavom prvih velikih civilizacija, onih u dolinama velikih rijeka kao što su Nil, Eufrat, Tigris, Ind, Ganges, Hoangho i Yangtze, temeljenih na poljoprivredi i pismenosti, nastajale su i prvotne velike organizirane religije usmjerene na štovanje božanstava njihovih gradova država i prvotnih kraljevstava. Te su religije također nastale od praksi štovanja lokalnih duhova prirode tijekom prapovijesnog razdoblja na tim područjima, a svoj su organizirani mnogobožacki oblik dobile spajanjem brojnijih ljudskih zajednica oko istih ciljeva: obrade tla, navodnjavanja, zaštite i slično.

Utjecaji bliskoistočnih civilizacija

Na utjecajima bliskoistočnih civilizacija će biti stvoreni svi glavni magijski koncepti poznati i u uporabi u kasnijim mediteranskim civilizacijama u starome vijeku te konačno, preko europskoga srednjega i ranoga novog vijeka, do danas. Taj prijenos u kojem su stvarani, oblikovani, prenošeni i dodavani magijski koncepti možemo pratiti zahvaljujući možda najvažnijem izumu ljudske civilizacije – pismu. Tri su najvažnije kulture u Mezopotamiji nositelji najstarijih sačuvanih oblika kulture, književnosti, prava, religijskih, magijskih i znanstvenih tekstova: Sumerani na jugu kao najvjerojatnije prvi stanovnici međurječja Eufrata i Tigrisa, semitski narod Akadana, poslije znanih i zvanih Babiloncima, te Asirci na sjeveru Mezopotamije.

Najstariji danas sačuvani magijski tekstovi datiraju se u 3. tisućljeće pr. n. e. (magijskima ih zapravo definira tek suvremena znanost). Takvi se tekstovi nalaze često zajedno s religijskima i medicinskima. Najstariji sačuvani koncept magijskog postupka pročišćavanja vodom u religijske svrhe potječe s glinene pločice s tekстом pisanim klinastim pismom oko 2600. pr. n. e. Osim pročišćavanja vodom, sačuvane su mnoge prakse i naputci koje možemo nazvati magijskima:

paljenje mirisa, paljenje figurina, vezivanje čvorova, crtanje po zemlji ili na zidu, egzorcizmi, apotepijske postupci za zaštitu od bolesti ili uroka, iscjeljujući naputci te mnogi drugi koji su u svojim temeljnim konceptima vrlo slični onome što i nakon četiri i pol tisuće godina smatramo magijskim praksama.

Također, kao odvojene promatra se tekstove vezane za divinaciju (proricanje), bilo astrološku, bilo astronomsku, bilo onu po utrobi životinja. Svi su ovi tekstovi u navedenim kulturama bili dio visoke, učene elite, dvora i klera te iz njih nije vidljiva svakodnevna pučka magija iako je moguće da su slične prakse, u jednostavnijem obliku, postojale i među pukom. U većini tih tekstova ritualom se komunicira s božanstvom zaštitnikom koje osobi treba dati moć za borbu i zaštitu od demona, bolesti, uroka i drugih nepovoljnih utjecaja. Vrlo su često to bila božanstva koja su bila smatrana patronima gradova država, a koja su među svojim božanskim atribucijama posjedovali i magiju. Primjer takvog božanstva sumerski je bog Enki (u akadskoj inačici Ea), patron grada Eridua, ili pak bog Marduk, zaštitnik grada Babilona.

Mariduk murjama progoni Anzu nakon što je Anzu ukrado Table Sudbine / Wikipedia Commons

Povijest prava povezana je s poviješću civilizacija, a najstariji su zakonici bili oni koje su donosili sami vladari prvih država. Ti bi vladari uglavnom oslanjali svoju vlast i pravdu na podršku glavnog božanstva zaštitnika grada ili države u kojoj su vladali. Stoga su prvi zakonici propisivali kazne za različite zločine koji su se mogli dogoditi. Tu pronalazimo najstarije zakone vezane za magiju i magijske prakse. Tri su najstarija sačuvana takva zakonika, Zakonik sumerskog kralja Ur-Nammu iz 3. tisućljeća pr. n. e., Zakonik babilonskog kralja Hamurabija iz 2. tisućljeća pr. n. e. te Asirski zakon iz 1075. godine pr. n. e.

Prvi zakoni

U Ur-Nammuovu zakoniku može se naći sljedeći članak: »13. Ako je čovjek optužen za čarobnjaštvo, mora proći kušnju vodom; ako se dokaže da je nevin, njegov tužitelj mora platiti 3 šekela.« U Hamurabijevu zakoniku članak o čarobnjaštvu proširen je i ističe metodu kušnje za određivanje krivnje: »2. Ako čovjek čovjeka optuži za čarobnjaštvo, a ne može to dokazati, neka onaj koji je optužen ode do rijeke; neka se baci u rijeku, ako ga rijeka odnese, onaj koji ga je optužio neka uzme njegovu kuću. Ako rijeka pokaže nevinost, i optuženi izađe iz nje neozlijeđen, onaj koji ga je optužio za čarobnjaštvo neka bude osuđen na smrt i neka nevini uzme njegovu kuću.« U Asirskom zakoniku pak stoji članak: »19. Ako se muškarac ili žena bave čarobnjaštvom i pritom ih uhvate na djelu, treba im se suditi, treba ih osuditi. One koji se bave magijom treba osuditi na smrt.«

Ur-Nammu / Wikipedia Commons

Metode kušnje kao što je ova vodom spomenuta u Hamurabijevu zakoniku ponovno su se pojavile u pravnom postupku na europskom prostoru, a primjenjivale su se sve do 18. stoljeća. Slijede ih oblici kušnje borbom, vatrom, jelom, otrovom te različite druge kušnje koje su se temeljile na predodžbi da će božanstvo odrediti koja je stranka u parnici u pravu, a koja u krivu dopuštajući joj da neozlijeđena izađe izkušnje ili je (barem) preživi.

Kaldejci i Medijci

Dva naroda starog vijeka čiji su magijski praktičari bili među najpoznatijima te su svojim djelovanjem ostavili traga ne samo u antičkoj i srednjovjekovnoj magiji nego se i danas spominju jesu Kaldejci i Medijci. Kaldeja je bila dijelom drevne babilonske države, čija je kultura bila poznata po učenjacima i svećenicima koji su se bavili astrologijom i astronomijom. Od 2. tisućljeća pr. n. e. u povijesnim se izvorima Kaldejci spominju kao posebna svećenička kasta kaldejsko-babilonske, a poslije i asirske državne religije. Njihov je ugled opstao i izvan njihovih vremena. Od vremena starogrčke kulture, antičkoj Rimu pa sve do i početkom srednjovjekovlja magijske praktičare koji su se bavili astronomijom, astrologijom i divinacijom (proricanjem) postupće se nazivali upravo tim imenom, kaldejcima.

Medija je u starom vijeku bila zemlja na dijelu prostora današnjeg Irana. Magima ili Magijcima nazivalo se jedno od medijskih plemena podrijetla. To je pleme, kao i u slučaju Kaldejaca, ostalo poznato i po svojem bavljenju astrologijom, astronomijom te znanjima u području. Iz njihova imena preuzeto je i ime njihove državne religije, odnosno magizam, a njihovih svećenika maguš, što je najvjerojatnije ime maga ili magova kao magijskih praktičara.

Usporedo s kulturama Mezopotamije razvijala se i visoka egipatska kultura u plodnoj dolini rijeke Nil, čija je religija nastala na sličnim načelima. U početku se temeljila na lokalnim razinama – kultovi prirodnih sila, koje su s vremenom počeli biti zamišljane u ljudskim likovima s glavama životinja istodobno utjelovljujući različite prirodne pojave i bića te s vremenom postajući zaštitnicima pojedinih egipatskih gradova (središtima njihovih kultura).

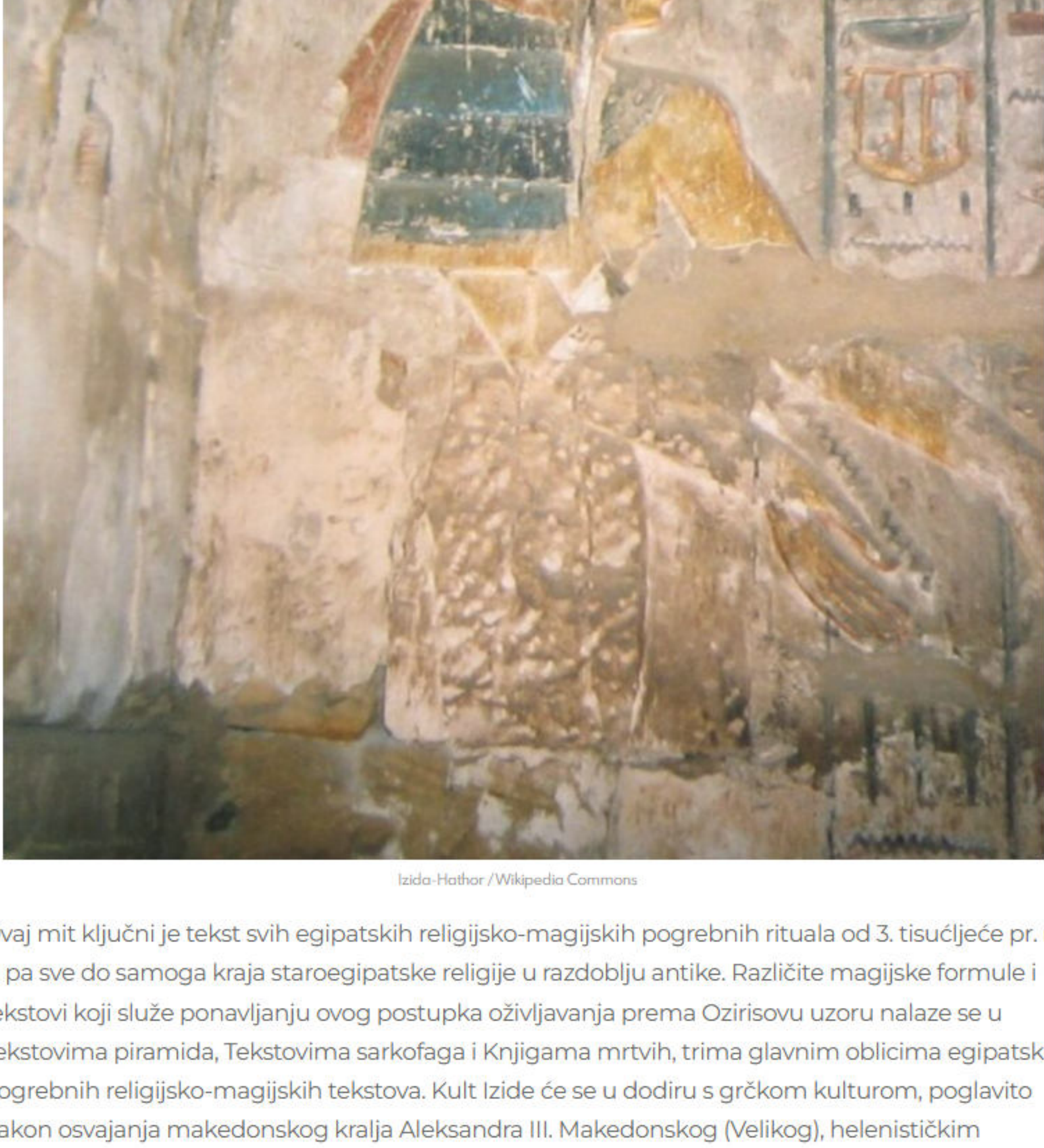
U tim je staroegipatskim religijskim kultovima magija također bila duboko isprepletana s religijom, a magijske prakse bile su, jednako kao i u Mezopotamiji, dio svih područja i razdoblja ljudskog života, od one svakodnevne (izrade različitih amuleta i talismana kako za žive tako za mrtve) pa sve do najsloženijih pogrebnih magijskih rituala čija je svrha bila osigurati uspješno putovanje čovjeka u onostrano. U početku su takvi složeni religijsko-magijski pogrebni rituali bili rezervirani samo za vladare i njihove obitelji, poslije i za dvorjane i upravitelje, a u posljednjim stadijima stare egipatske kulture u svojim skromnijim oblicima postali su dostupnima i nižim članovima društva.

Egipatska knjiga mrtvih / Bloga & misterije

U srednjoeegipatskom jeziku magija se nazivala heka (ili hekau), a isprva se smatrala božanskom silom svojestvenom bogovima, no poslije je obogotvorena u konceptu istoimenog božanstva magije. No, sama riječ heka označavala je i u svakidnevnicji različite magijske prakse i izvođenje magijskih rituala.

Najpoznatija egipatska božica magije bila je svakako Izida, jedno od viših egipatskih božanstava vezano izravno za zagrobne koncepte staroegipatske kulture. U jednom od središnjih egipatskih mitova, mitu o Ozirisu, Izida je Ozirisova supruga i majka Horusova. Nakon što Oziris, kao kralja Egipta, ubije i raskomada njegov brat Set, ona je dijelove njegova tijela spojila te ga je oživila uz pomoć boga pisma i magije Thotha te boga pogrebnih rituala Anubisa. Nakon toga je Oziris postao vladar svijeta mrtvih.

Izida: Hathor / Wikipedia Commons

Ovaj mit ključni je tekst svih egipatskih religijsko-magijskih pogrebnih rituala od 3. tisućljeće pr. n. e. pa sve do samoga kraja staroegipatske religije u razdoblju antike. Različite magijske formule i tekstovi koji služe ponavljanju ovog postupka oživljavanja prema Ozirisovu uzoru nalaze se u Tekstovima piramida, Tekstovima sarkofaga i Knjigama mrtvih, trima glavnim oblicima egipatskih pogrebnih religijsko-magijskih tekstova. Kult Izide će se u dodiru s grčkom kulturom, poglavito nakon osvajanja makedonskog kralja Aleksandra III. Makedonskog (Filipokog), i helenističkim utjecajima raširiti i na cijeli grčko-rimski svijet, a trgovce možemo pronaći i na hrvatskome polju povijesnom prostoru u doba Rimskog Carstva. Ti nas tragovi vode sve do kraja 4. stoljeća, odnosno do razdoblja u kojem je Rimsko Carstvo kršćanstvo proglasilo jedinom dopuštenom državnom religijom.

Egipatski monoteizam faraona Amenhotepa IV. Ehnatona, iz 14. st. pr. n. e., za koji se danas smatra da je bio jedan od prvih jednobožackih sustava, bio je kratka vijeka i od velikih promjena koje je uveo nije ostalo gotovo ništa ni u egipatskoj ni u drugim kulturama. Među prvim utjecajnijim jednobožackim kulturama koje su počele razvijati negativan odnos prema magijskome bila je židovska kultura. Židovska je kultura u glavnom dijelu svojih svetih zapisa, koji je ujedno esencijalni dio i kasnijih kršćanskih svetih spisa, »Starom zavjetu«, na mnogim mjestima izričito protiv magije (iako je najvjerojatnije svoje prakse preuzela iz razdoblja egipatskih, kao što je i mnoga razdraženija vjeronjavanja preuzela od iranskih i zoroasterskih). Magijske prakse Židovima susjednih plemena, gradova i država smatrali su se "demoniskima" i "zlizima", ali jednako tako ni različite magijske prakse unutar židovske zajednice nisu bile dopuštene.

“Ne dopusti vještici živjeti.”

Jedna od najpoznatijih starozavjetnih rečenica vezana za pitanje magije jest ona iz »Knjige Izlaska«: "Ne dopusti vještici živjeti." Ta će rečenica biti jedna od najčešće citiranih u razdoblju crkvenih i svjetovnih progona vještica u srednjem i ranom novom vijeku. Ona će se smatrati jednim od glavnih judeokršćanskih religijskih argumenata za progon magije od antike do ranoga novog vijeka. Potkraj 16. stoljeća engleski političar Reginald Scot u svojoj knjizi Otkriće vješticarstva (eng. The Discoverie of Witchcraft) iz 1584. iskazao je sumnju u njezin točan prijevod, a danas prevladavaju stručna mišljenja filologa da su srednjovjekovni prijevodi zapravo pogrešni, odnosno da ne daju precizno značenja izvorne židovske riječi za vješticu. Prema njihovom tumačenju, izvorna hebrejska riječ kashaph znači "trovačica", a ne "čarobnica" ili "vještica".

Također, ona u drugim dijelovima Starog zavjeta stoji uz neke druge magijske praktičare koji su se bavili analizom snova, a tek danas, u modernome hebrejskom jeziku, označuje "muškog čarobnjaka".

I među drugim je starovjekovnim i antičkim kulturama zakonski bila propisana, i po pravilu kažnjavana, samo magijska praksa za koju se smatralo da čini štetu čovjeku, njegovoj stoci ili urodu, a u srednjovjekovnoj Europi kršćanstvo je magijske prakse smatralo izdvojenima od religijskih. Starovjerni pretkršćanski Grci i Rimljani smatrali su uglavnom zlonamjernima one magijske prakse koje su bile nedruštvene i devijantne prakse religijskih rituala, odnosno više su na magiju gledali kao na društveno-politički, a manje teološki problem. Danas je poznato i sačuvano više od 130 antičkih tekstova koji se bave magijom i okultnim i koji su napisani između 8. stoljeća pr. n. e. i 4. stoljeća n. e.

Ovaj članak je treći dio serijala "Povijest magije u Europi i Hrvatskoj" Denivera Vukelića koji je objavljen u okviru programa poticanja novinarske izvrsnosti Agencije za elektroničke medije.

Serijal pronađite na ovome linku